

Geografilärarnas riksförening 1933-1958

Sven Swedberg

Hur Föreningen kom till

Vid de första svenska Geografdagarna, som hölls i Stockholm pingsten 1933, väckte professor Helge Nelson den 3 juni i samband med sitt föredrag "Geografien i skolan" förslag om bildande av *Geografilärarnas Förening*.

På listor, som sändes omkring i föreläsningssalen, antecknade sig omedelbart ett 80-tal medlemmar, som efter mötets slut utsåg en stadgekommitte. Den bestod av professor Nelson, dr Otto Sjögren, dr Josef Westin, adj. Viktor Petersson och lektor Sven Norlindh. De två sistnämnda hade ett redan uppgjort utkast till stadgar med sig till mötet, och på grundval av detta utarbetade kommittén ett stadgeförslag.

Dagen därpå, den 4 juni, hölls med dem, som antecknat sig i Föreningen, ett konstituerande sammanträde, varvid stadgar fastställdes. Dessa stadgar finns tryckta i *Ymer* 1933 sid. 434-435 och i *Svensk Geografisk Årsbok* 1933 sid. 201. Det var inte i någon skolsal, som det konstituerande sammanträdet hölls, utan det var ombord på ångfartyget "Sandhamn II" under Geografdagarnas exkursion i Stockholms skärgård. Det var något symboliskt i att Geografilärarnas Förening konstituerade sig under en exkursion. Exkursioner har varit något högst väsentligt i föreningsarbetet under Föreningens 25-åriga tillvaro, och låt oss hoppas, att det skall så förbli!

Vid infarten till Sandhamn valdes följande styrelse:

Ordförande: Professor Helge Nelson, Lund,

Vice ordförande: Fil. dr Otto Sjögren, Stockholm,

Sekreterare: Lektor Sven Norlindh, Linköping,

Skattmästare: Lektor Sven Swedberg, Göteborg,

Övriga styrelseledamöter: Docent Olof Jonasson, fil. dr Josef Westin, fröken Greta Stendahl, seminarielärare Elvi Rydefelt, folkskollärare Hugo Lindell och amanuens Thure Jalling, samtliga i Stockholm samt adjunkt Henning Olsson (Göteborg), professor John Frödin och lektor G. Göthe (Uppsala), adjunkt H. Fridlund och folkskollärare Hj. Davidsson (Malmö), adjunkt Oskar Andersson (Ystad), lektor Per Stolpe (Karlstad), rektor Hj. Bosson (Tärna), rektor Thekla Thunberg (Skövde), fröken M. Aldén (Norrköping), lektor Anna Kristoffersson (Nyköping) och rektor Helge Granfelt (Umeå). Styrelsen konstituerade sig omedelbart och utsåg ett Arbetsutskott (=AU) bestående av ordföranden, vice ordföranden, sekreteraren och skattmästaren.

Styrelsen fick, som nyss angivna förteckning visar, ett imponerande antal medlemmar. Man ville säkra de olika landsdelarnas och de många skilda skolformernas medinflytande i Föreningens arbete. En styrelse på 22 personer är alldeles för mycket för en arbetande styrelse. Följden blev också från början, att den egentliga ledningen av Föreningen utövats av Arbetsutskottet. Så länge Föreningens grundare professor Helge Nelson var ordförande, åtog han sig en arbetsbörda, som enligt nutida begrepp måste anses orimlig, men

såväl han själv som hans kamrater i AU ansåg den som fullt naturlig. Per brev har styrelsen hållits underrättad om AU:s verksamhet, och i vissa fall har på så sätt styrelsen också kunnat fatta beslut om viktigare frågor.

Föreningens mål.

I § 1 i ovannämnda stadgar heter det, "Geografilärarnas Förening har till uppgift att arbeta för främjandet av undervisningen i geografi och för förbättrandet av dess arbetsvillkor samt för spridande av upplysning om den geografiska vetenskapens betydelse för vårt samhällsliv".

Det är inte någon lätt sak att i en stadgeparagraf ge uttryck för något levande — vår Förening har faktiskt alltid representerat något levande och därmed utvecklingsdugligt. Det väsentliga var, att man strävade att sammansluta geografilärarna till geografiundervisningens fromma. Ännu har vi ej med alla, som är geografilärare, men vi har dock nu 800 av dem. Främst är det ämneslärare vid universitet, högskolor, seminarier, läroverk, handelsskolor, flickskolor och enhetsskolans högstadium, men vi har alltid strävat efter att också få med var och en av den egentliga folkskolans lärare — de är ju nästan samtliga geografilärare — som har särskilt intresse för geografiundervisningen. Vår medlemsförteckning visar, att de allra flesta läroverk från Kiruna till Trelleborg är representerade i vår Förening, och det är närmast uppseendeväckande, då dylik representation saknas.

Vi har i stor utsträckning genom remissförfarande fått tillfälle att uttala oss om de olika skolformernas kurser och arbetssätt beträffande geografiundervisningen. Vi har också sökt påverka ämneskombinationerna för de ämneslärare, som har geografi med i sin ämneskombination. I viss mån är numer detta en uppgift, som allt mer övertagits av Läroverkslärarnas Riksförbund. Geografilokalernas utformning och utrustning har vi ständigt hyst ett brinnande intresse för, och vi har på olika sätt sökt ge uttryck för vår uppfattning om detta för vårt arbete så betydande förhållande. Fortfarande återstår dock mycket, innan den speciella sakkunskap, som Riksföreningen förfogar över, fullt utnyttjas vid nya skollokalers planering. Exkursionen vid geografiundervisningen har varit vårt speciella skötebarn, och genom exkursioner vid föreningssammanträdena och en livlig diskussion i G. N. har vi sannolikt utträttat en hel del för denna krävande och betydelsefulla arbetsform. Geografilärarnas fortbildning har vi sökt bidra till genom kurser, exkursioner och spridande av publikationer i samarbete med Kungl. Skolöverstyrelsen, Industrins Upplysningsstjänst, Svenska Institutet, Internationella lärarunionen och andra organisationer och myndigheter. En ytterst viktig uppgift, som vår Förening bör inrikta sig på, är att förmå de maktägande att bevilja medel till statliga resestipendier åt geografilärare. Det är, enligt vår mening, ett samhällsintresse, att geografilärare i samma utsträckning som språklärare beredes tillfälle till studier i utlandet.

Medlemsantalet.

År 1943 antog Föreningen sitt nuvarande namn, *Geografilärarnas Riksförening*. Fig. 1 visar medlemsantalets utveckling fram till årsskiftet 1958/59. I detta medlemsantal har emellertid ej inräknats de studerande, som genom beslut av årsmötet 1950, fick rätt att mot lägre avgift erhålla Föreningens tidskrift.

Vid det konstituerande mötet år 1933 antecknade sig visserligen ett 80-tal medlemmar, men endast 18 betalade årsavgiften detta år. Under 1930-talet översteg medlemsantalet ej 200, men i slutet av 1940-talet var det uppe i närmare 500, och så småningom

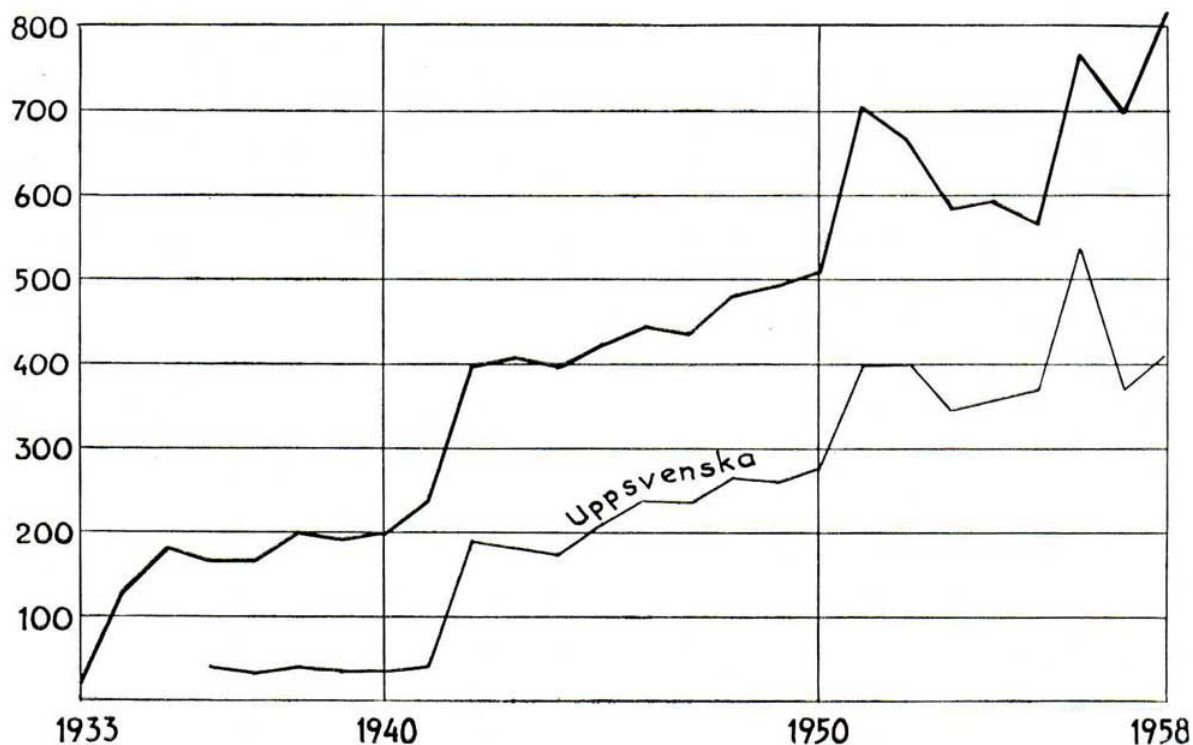

Fig. 1. Medlemsantalet i Geografilärarnas Riksförening 1933-1958. Övre kurvan anger Riksföreningens och undre kurvan Uppsvenska kretsens medlemmar. De första åren var Västra kretsen störst, därefter Södra kretsen, men efter 1941 har Uppsvenska kretsen kommit att fullständigt dominera i fråga om antal medlemmar. I samband med den starka anslutning, som Riksföreningens möten hade under kriget, och tillkomsten av G. N. växte medlemsantalet kraftigt. Den höjda årsavgiften 1952 fördubblade Riksföreningens årsinkomst men skrämde bort ett hundratal medlemmar. År 1956 hade Föreningen fullt hämtat sig efter denna chock, men då kom centraliseringen av årsavgiften, som åstadkom en viss förvirring och ett 50-tal medlemmar försvann. Även denna förlust är återhämtad, och Geografilärarnas Riksförening är nu en större sammanslutning än någonsin. Uppsvenska kretsens speciellt starka manfall år 1957 berodde bl. a. på Östra kretsens tillkomst. Denna krets rekryterades inom Uppsvenska kretsens forna område. Studerande med nedsatt prenumerationsavgift å G. N. samt skolor, andra institutioner och privatpersoner, vilka prenumerera på G. N., ingår ej i diagrammets kurvor och ej heller i staplarna å fig. 2.

har vi kommit upp i 800, som vi dock ingalunda får slå oss till ro med. Vi bör räkna med en fördubbling av medlemsantalet under den kommande 10-årsperioden.

I stort sett visar fig. 1 en fortgående ökning av medlemsantalet, vilket närmast svarar mot den ökning av antalet geografilärare vid den högre undervisningen, som ägt rum. Tillkomsten av vår tidskrift, Geografiska Notiser (G. N.), har också mäktigt bidragit till anslutningen. Föreningsmötena, ej minst kretsmötena, har varit goda tillfällen till nyrekrytering. Värningskampanjer genom utsändande av upprop till geografilärare har också gynnsamt påverkat medlemsantalet. Naturligtvis har den höjning av årsavgiften, som flera gånger måst företagas, något hämmat anslutningen.

Årsavgiften.

Föreningen startade med en blygsam årsavgift av 2 kr, som huvudsakligast användes att betala portoavgifterna med. I och med Föreningens uppdelning på kretsar gick hälften av årsavgiften till de särskilda kretsarna, och huvudföreningen behöll endast 1 kr. Med tillkomsten av Geografiska Notiser krävdes en höjning av avgiften till 4 kr, varav kretsarna skulle erhålla 1,50 kr och huvudföreningen 2,50 kr. Årsmötet 1948 beslöt fr. o. m.

1949 ytterligare en höjning med 1 kr, som skulle tillfalla huvudföreningen, och år 1952 beslöt årsmötet fr. o. m. 1953 en radikal höjning av årsavgiften till 10 kr, varav huvudföreningen skulle erhålla 8,50 kr och kretsarna 1,50 kr. Sedan dess har huvudföreningens ekonomi utvecklats sig i så gynnsam riktning, att årsmötet i januari 1959 bestämde, att årsavgiften skulle vara oförändrad men att kretsarna skulle erhålla 3 kr och huvudföreningen 7 kr.

År 1933 beslöts en ständig medlemsavgift av 30 kr, som år 1943 höjdes till 40 kr och år 1950 till 100 kr. Årsmötet 1952 bestämde, att inga nya ständiga medlemmar finge antagas och värdjade i stället till dem, som redan blivit ständiga ledamöter, att genom frivilliga bidrag stärka Föreningens ekonomi. Sammanlagt 16 medlemmar förvärvade under åren 1933-1949 ständigt ledamötskap, och sedan dess har inga nya anmälts.

Riksföreningen har kallat tre hedersledamöter, nämligen professor Helge Nelson år 1948 samt lektor Sven Norlindh och rektorn vid Industriens Upplysningstjänst Erik Eklund år 1952.

Kretsarna.

I de år 1933 antagna stadgarna innehöll § 4 följande: "Krets- eller lokalavdelningar böra upprättas på lämpliga platser." Under år 1934 upprättades Uppsvenska kretsen i Stockholm — namnet var i början Stockholmskretsen — Södra kretsen i Lund och Västra kretsen i Göteborg. Efter några år var i stort sett hela medlemsantalet uppdelat på dessa kretsar, dock har det ända till 1956 funnits medlemmar, som ej varit anslutna till kretsarna. År 1937 tillkom i Linköping Östra kretsen, som upphörde år 1945 men återuppstod år 1957 med ordföranden placerad i Motala. Vänerkretsen fr. o. m. 1941 har haft ordförande i Karlstad och Kristinehamn. Under åren 1942-1951 fanns en Norrlandskrets eller, som den ibland kallades, Kretsen för Nedre Norrland med Sundsvall som centrum. Den krets fick dock aldrig större omfattning. F. n. pågår planering för en ny Norrlandskrets, och vi hoppas, den skall bli fullt bärkraftig.

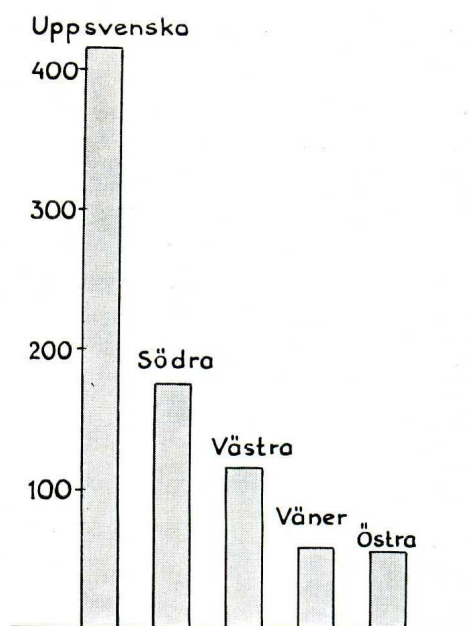

Fig. 2. Kretsarnas medlemsantal år 1958.

Fram till år 1942 var medlemmarna uppdelade i 6 nästan lika stora grupper, nämligen de då existerande 5 kretsarna och en grupp från kretsarna fristående medlemmar. Men fr. o. m. år 1943 tog Uppsvenska kretsen åt sig ungefär halva antalet medlemmar, som fig. 1 visar. Fig. 2 anger storleksförhållandet de fem kretsarna emellan år 1958. Uppsvenska kretsen omfattade då hela Norrland och Svealand med undantag för Värmland. Före Östra kretsens tillkomst hörde också Östergötland till denna mammutkrets.

Kretsarna har varit bärare av det egentliga föreningsarbetet genom möten och exkursioner, i regel flera gånger årligen. Att kretsarna fr. o. m. 1959 erhåller 3 kr av medlemsavgiften får därför anses vara ett steg i rätt riktning. Det är företrädesvis vid kretsarnas möten, som personliga kontakter stiftas geografilärare emellan, och det är främst genom kretsarna, som Föreningen erhåller nytillskott av medlemmar. Inbetalningen av årsavgiften är visserligen sedan år 1957 centraliserad till huvudföreningens kassör, men endast genom arbetet i kretsarna blir det ett verkligt och utvecklingsdugligt föreningsliv.

Geografiska Notiser (G. N.).

Rektor Thekla Thunberg väckte på årsmötet 1941 förslag om att Föreningen skulle starta ett eget medlemsblad, och AU jämte rektor Thunberg fick i uppdrag att utreda ärendet, vilket i praktiken innebar att professor Nelson den 12/9 1941 framlade ett P.M. rörande den föreslagna publikationen. Han utvecklade där bl. a. följande, som i stort sett fortfarande är rättesnöret för G. N. Tidskriften borde utkomma en gång i kvartalet med ett årsomfång av 48-64 sidor. Beträffande innehållet framhöll han som önskvärt: 1. Metodisk-pedagogiska spörsmål inom skolgeografien. 2. Aktuella spörsmål rörande geografins ställning i skolan. 3. Geografiläraryöreningens och dess kretsars sammanträden och årsmöten m. m. 4. Meddelanden om geografiläraryrplatser, utnämningar m. m. 5. Litteraturmeddelanden. 6. Notiser ur geografins område, särskilt vissa förändringar inom den ekonomiska och politiska geografien.

Professor Nelson beräknade årskostnaden till 500 kr och ifrågasatte om Föreningens ekonomi och medlemstal kunde bära upp en tidskrift. I varje fall ansåg han det nödvändigt att skapa en grundfond.

Kretsarna anslog 636 kr till grundfonden, årsavgiften höjdes och höjdes, och G. N. har kämpat sig fram genom åren. Nu stannar årskostnaden ej vid 500 kr utan med distributionsavgifterna kostar G. N. 5000 till 6000 kr. Geografiska Notiser började utkomma 1943.

Det är alltså G. N., som tvingat årsavgiften i höjden, men det stigande medlemsantalet visar, att först i och med G. N. fick medlemmarna en känsla av att de verkligen fick valuta för årsavgiften. G. N. är vår stolthet, och stor är vår tacksamhet mot redaktörerna. Professor Helge Nelson var redaktör fr. o. m. 1943 t. o. m. första häftet 1946, då rektor Carl Erik Nordenskiöld trädde till och bar den tunga bördan t. o. m. 3:e häftet 1948. Professor Karl Erik Bergsten övertog sedan redaktörsposten t. o. m. 1952, varefter docent Bertil Hedenstierna stått för rusthållet.

Det skulle vara lockande att karakterisera de fyra redaktörernas sätt att leda G. N., men det är faktiskt en oändligt svår uppgift att ge särpräglade drag åt dessa självuppförande arbetares kamp för sin tidning. De första 10 åren av G. N.:s tillvaro hade vi inte ett öres understöd av allmänna medel, och till redaktörens rent redaktionella svårigheter

kom kassörens eviga gnäll, att det inte fick kosta så mycket. Min beundran för redaktörerna saknar helt enkelt gränser. Först och främst riktas denna beundran mot den förste redaktören, som av intet skapade G. N. Men även var och en av de efterföljande redaktörerna har visat en enastående offervilja av eget arbete och förmåga av väsentliga egna initiativ. Vår nuvarande redaktör har i viss mån haft det lättast med ekonomin, fastän även där var naturligtvis kassören i början en black om foten. Men då vi fr. o. m. 1953 fick statsbidrag på 1000 kr, och då de höjda medlemsavgifterna började ge rikligt med pengar, anser jag nu, att G. N. kan få väsentligt större belopp än förr. Docent Hedenstierna har bland mycket annat också givit G. N. ett nytt, tidsenligt och behagligt ansikte.

Före tillkomsten av G. N. var Sydsvenska Geografiska Sällskapets tidskrift, *Geografisk Årsbok*, i viss mån ett språkrör för vår Förening. Ett hjärtligt tack framföres till denna årsbok, som allt sedan 1933 publicerat sekreterarnas årliga redogörelser för vår verksamhet och därigenom bidragit till att sprida kännedom om Geografilärarnas Riksförening.

De fem ordförandena.

Professor Helge Nelson, vår förste ordförande, kvarstod på denna post t. o. m. årsmötet 1945. Professor Filip Hjulström blev hans efterträdare t. o. m. årsmötet 1950, varefter professor Gerd Eneqvist beklädde ordförandeposten t. o. m. årsmötet 1954, då professor Karl Erik Bergsten övertog vår Förenings främsta ämbete t. o. m. årsmötet 1956. Sedan dess har lektor Lennart Dalén varit ordförande.

Professor Nelson var den oförliknelige vägröjaren för vår Förening, och när han avgick som ordförande, hade han skäl att med stolthet se tillbaka på sitt verk. Ett betydande antal geografilärare hade flockat sig kring honom i Geografilärarnas Riksförening, som genom Geografiska Notiser fått avsevärd betydelse. Under professorerna Hjulström, Eneqvist och Bergstens ledning har Riksföreningen framförallt framträtt genom uttalanden och bearbetningar över förslagen från 1940-talets skolkommittéer, vilkas förslag beträffande geografiundervisningen remitterats till vår Förening. Det är svårt att tänka sig några, som skulle varit bättre lämpade för denna omfattande och grannliga uppgift än dessa tre. Under lektor Daléns ordförandeskap har ordförandens arbetsuppgifter vuxit genom ökat antal remisser från skolmyndigheterna och det ökade intresse för rent metodiska spörsmål, som f. n. präglar skolans värld, och ordföranden har därför funnit det nödvändigt att starkare än förr söka Arbetsutskottets hjälp i arbetet. Dalén har därigenom kommit att framträda som de regelbundna AU-sammanträdenas ordförande.

Det ligger i sakens natur att med de intresserade och dugliga ordförandena, vi haft förmånen att utnyttja, en vice ordförande i vår Förening i regel ej kommit att framträda för medlemmarna. Konsulent Ivar Åstrand som vice ordförande utgör dock ett undantag, då han presiderade vid årsmötena 1952 och 1954.

Sex sekreterare.

Fåfängt skulle ordförandena svängt sin klubba, om de ej haft vid sin sida de trogna väpnare, som varit Föreningens sekreterare. Dessa som skall göra allt och synas så litet. Sannskyldiga arbetsmyror har de varit dessa lektor Sven Norlindh (1933 -1941), professor Karl Erik Bergsten (1941—1945), lektor Josef Westin (1945—1950), docent Harald Johnsson (1950—1954), lektor Axel Wennberg (1955—1956) och rektor Elis Lindberg (sedan 1956). För Sven Norlindh var Geografilärarnas Riksförening närmast något sakrosankt, och den dyrkan, han ägnade vår Förening, har smittat av sig på efterträdarna.

Endast denna glöd kan förklara, att de härdat ut så länge — arbetet har dock i regel märkbart slitit på dem.

Årsmöte — Riksmöte.

I § 5 i 1933 års stadgar stod det: "Föreningen sammanträder årligen, varvid tiden för sammanträdet väljes så att geografilärarna ha tillfälle att delta i detsamma. Vid ordinarie årsmöte skall förekomma - - -".

I regel har det inte blivit möte annat än vart annat år. Mötet har därför i G. N. och andra publikationer än kallats årsmöte än riksmöte. Länge ansågs det uteslutet att få deltagare till dessa möten om vi ej sökte skydd av "store bror", dvs. Geografdagarna. Så skedde i Stockholm 1933, Lund 1935, Göteborg 1937 och Jönköping 1939. Det är ingen tvekan om att det var Geografdagarna, som tog lejonparten av tiden och intresset vid dessa möten. Men så kom kriget, och Geografdagarna ansågs ej kunna ha sammanträde. Då fick vi vår chans, och vi tog den. Årsmötena i Lund 1941, Göteborg 1943, Stockholm 1945 och Solna 1948 rönste stor anslutning och hade omfattande och intresseväckande program. Särskilt årsmötet i Göteborg 1943 fick en anslutning, som kunde tävla med vilka Geografdagar som helst. År 1950 gick vi åter samman med Geografdagarna vid årsmötet i Avesta. Det blev så pass liten anslutning och så liten tid åt vårt årsmöte, att den allmänna meningen blev, att hädanefter måste vi ensam disponera våra årsmöten. Det skedde också på Gotland 1952, Kalmar 1954 och Lund 1956. Programmen vid dessa årsmöten var omfattande, värdefulla, intressanta och av bestående värden för deltagarna. Men deltagarantalet var alltför litet. Det hade skett en struktur- och miljöförändring. Geografilärarna hade blivit bilägare. Så fort läsåret slutar, och den ljuvliga sommaren börjar, ger sig bilen — med eller mot ägarens önskan — i väg med hela familjen till fjärran land.

Det visade sig därför vara ett lyckat grepp att förlägga årsmötet i Stockholm 1959 till januari. Deltagandet i detta vinterting var betydande, och programmet blev nog så värdefullt som något sommarmöte.

* *
*

Då det förunnats mig under alla de gångna 25 åren att som skattmästare och AU-ledamot få leva med i brännpunkten av Geografilärarnas Riksförening, där jag mottagit de mest givande impulser för geografiskt arbete, och där jag knutit bestående vänskapsband, är det mig en kär plikt att till alla Riksföreningens ledamöter framföra ett värdsamt tack.